

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยองนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามหัวข้อต่อไปนี้

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

2.2.1 ความหมายและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

2.1.2 การแบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้าน

2.1.3 บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับนิทานพื้นบ้าน

2.2.1 ความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับสังคม

2.2.2 ความสัมพันธ์ของนิทานพื้นบ้านกับวรรณคดีและสังคม

2.3 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดระยอง

2.3.1 ประวัติจังหวัดระยองในประวัติศาสตร์

2.3.2 ประวัติจังหวัดระยองในปัจจุบัน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้านทั่วไป

2.4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนในนิทานพื้นบ้าน

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านเป็นนิทานเล่าเรื่องราวประเภทหนึ่ง และนำมาใช้เป็นชื่อเรียกเฉพาะนิทานในท้องถิ่นต่าง ๆ ว่า นิทานพื้นบ้าน จากการศึกษาความรู้ที่เกี่ยวกับนิทานจะได้ข้อมูลพื้นฐานนำไปในการวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านต่อไป ดังนี้

2.1.1 ความหมายและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านมีความหมายและลักษณะดังต่อไปนี้

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2519 : 11) ได้กล่าวว่านิทานเป็นคำศัพท์ภาษาบาลี มีความหมายว่า เล่าเรื่องสมัยก่อน เป็นคำใช้เรียกเรื่องประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนวนิยาย เรื่องสั้น บทความ เกร็ดความรู้และ

ประสบการณ์ เช่น นิทานชุดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยนิทานทองอิน มีลักษณะการแต่งแบบนวนิยายและเรื่องสั้น นอกจากนี้ใช้เรียกชื่อเรื่องในลักษณะของบทความล้อเลียน เช่น โศดธรรมจริยาว่าด้วยเบญจศีล การที่นักเขียนใช้คำว่านิทานสำหรับเรื่องเขียนเหล่านี้เพื่อบ่งชี้ลักษณะของลีลาโวหารเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนั้น กิ่งแก้ว อรรถากร (2519 : 12) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า นิทานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีเป็นประจําจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว

ทัศนีย์ ทานตวณิช (2522 : 55) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านคือ เรื่องเล่าที่อาศัยการถ่ายทอดทางวาจาและการจดจำ เป็นสิ่งสำคัญในการสืบเนื่องนิทานจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะที่เป็นที่สนใจใคร่ศึกษาของผู้ศึกษาคติชนวิทยา

สุพัตรา พร้อมคิษฐ์ (2546 : 22) ได้กล่าวสรุปความหมายและลักษณะของนิทานพื้นบ้านว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาปากเปล่า ไม่มีการจดบันทึก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความคิด อธิบายปรากฏการณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และยังเป็นเครื่องมือสอนศีลธรรมแก่ผู้ฟังอีกด้วย

ประคอง นิมนานเหมินท์ (2545 : 59) กล่าวสรุปว่า นิทานพื้นบ้านและนิทานชาวบ้านมีความหมายเฉพาะเจาะจงถึงเรื่องเล่าประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ได้มีความหมายกว้างขวางเหมือนคำว่านิทาน นิทานพื้นบ้านมีลักษณะสำคัญคือ ต้องเป็นนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาด้วยปากต่อปากและไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง เป็นการเล่าจากความจำที่ได้ฟังต่อ ๆ กันมา

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 99-100) ได้กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านมีลักษณะนิทานเป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง คนในท้องถิ่นจะเล่ากันด้วยปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน ในระยะหลังเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า นอกจากนี้ ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมนั้นเป็นใคร แต่จะอ้างว่าเป็นของเก่า ฟังมาจากผู้เล่าซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบตัวผู้แต่ง แต่นิทานจะไม่ปรากฏชื่อ ผู้แต่ง

เจือ สตะเวทิน (2537 : 46) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้านสรุปได้ 5 ประเภทดังต่อไปนี้

1. ต้องเป็นเรื่องเก่า
2. ต้องเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว
3. ต้องเล่าด้วยปากต่อปากมาก่อน
4. ต้องแสดงความคิดความเชื่อของชาวบ้าน
5. เรื่องจริงที่มีคติที่นับอนุโลมเป็นนิทานได้

สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเล่าสืบทอดมาด้วยปากต่อปากมาช้านานแล้ว เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้นที่สืบทอดความรู้และประสบการณ์ สืบต่อกันมา โดยใช้คำพูดบอกเล่าเรื่องราวส่วนเรื่องประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิยายและเรื่องสั้น มีลักษณะการใช้ภาษาเรียบง่าย ที่เล่ากันสืบด้วยปากและไม่ปรากฏชื่อผู้เล่าดั้งเดิม

2.1.2 การแบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านทุกถิ่นมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละถิ่นและท้องที่ เรื่องราวที่สะท้อน ออกมาก็จะไม่เหมือนกัน มีลักษณะหลากหลาย มีนักวิชาการได้แบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้านไว้ ดังต่อไปนี้

กิ่งแก้ว อรรถากร (2519 : 12-14) ได้แบ่งประเภตนิทานตามความหมายเชิงคติชนวิทยา ประกอบด้วยรูปแบบที่เป็นหลักใหญ่ แบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

1. เทพนิยาย
2. นิทานชีวิต
3. นิทานวีรบุรุษ
4. นิทานประจำถิ่น
5. นิทานอธิบายสาเหตุ
6. ตำนานและเทพปกรณัม
7. เรื่องสัตว์
8. มุขตลก

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 60-70) ได้แบ่งนิทานพื้นบ้านตามลักษณะเนื้อเรื่องได้ 11 ประเภทดังต่อไปนี้

1. นิทานมหัศจรรย์
2. นิทานชีวิต
3. นิทานวีรบุรุษ
4. นิทานประจำถิ่น
5. นิทานอธิบายเหตุ
6. ตำนานปรัมปรา
7. นิทานเรื่องสัตว์
8. มุขตลก
9. นิทานศาสนา

10. นิทานเรื่องผี

11. นิทานเข้าแบบ

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 101-114) ได้แบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้านเป็น 4 ประเภทตามพื้นที่ รูปแบบ ชนิดของนิทาน และสารัตถะ ดังต่อไปนี้

1. การแบ่งนิทานพื้นบ้านตามพื้นที่ เป็นการแบ่งนิทานพื้นบ้านโดยอาศัยเขตแดนทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นขอบเขตพื้นที่ของประเทศ ที่ตั้งในภูมิภาค เช่น นิทานพื้นบ้านของอินเดีย นิทานพื้นบ้านของชนชาติที่พูดภาษาเยอรมันฝรั่งเศส อังกฤษ เป็นต้น

2. การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (Form) แบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

2.1 นิทานปรัมปรา (Fairy Tale) มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าค่อนข้างยาว มีสารัตถะ (Motif) หลายสารัตถะ เป็นเรื่องที่สมมติว่าเกิดขึ้นในที่ไหนที่หนึ่ง แต่สถานที่เลื่อนลอยกำหนดลงชัดไม่ได้ว่าที่ไหน ตัวบุคคลในเรื่องนิทานไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาที่มีความจริงตามสภาพปรกติของมนุษย์ เนื้อเรื่องจะประกอบด้วยอิทธิปาฏิหาริย์และอำนาจอันพิสดารของมนุษย์วิเศษต่าง ๆ และตัวเอกเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษ

2.2 นิทานท้องถิ่น (Legend) เป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและเกี่ยวกับความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี โศกกลาง หรือคตินิยมอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นประเพณีพื้นบ้านของคนในแต่ละท้องถิ่น แบ่งออกได้เป็น 6 ชนิด ดังต่อไปนี้

2.2.1 นิทานอธิบาย (Explanatory Tales) เป็นนิทานอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ เช่น เหตุใดจึงมีจันด้า นิทานอธิบายที่มาของชื่อสถานที่เช่น กูเขา เกาะ ถ้ำเมือง ตำบลตลาดจน โบราณสถานที่สำคัญว่ามีประวัติความเป็นมาที่นิทานอธิบายว่าเหตุใดจึงมีชื่อเรียกเช่นนั้น

2.2.2 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เป็นนิทานเรื่องผีชนิดต่าง ๆ เปรต เงือก นางไม้ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ มีการใช้คาถาอาคมและเวทมนต์ เป็นความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม เป็นวิทยาการทางศาสนา ทางวิทยาศาสตร์ ทางกฎหมายและอื่น ๆ ของคนในสมัยโบราณ

2.2.3 นิทานเกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้ และลายแทงแนะให้หาสมบัตินั้น ๆ เช่น เรื่องปู่โสมเฝ้าทรัพย์

2.2.4 นิทานวีรบุรุษเป็นเรื่องที่กล่าวถึงคุณธรรม ความฉลาด ความสามารถและความองอาจกล้าหาญของบุคคล ส่วนมากเป็นวีรบุรุษของชาติบ้านเมือง

2.2.5 นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่สมจริงเจตนาจะสอนความประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง

2.2.6 นิทานที่เกี่ยวกับบวชต่าง ๆ นิทานทำนองนี้เกี่ยวกับบอภินิหารของผู้บวชที่เจริญภาวนา จนมีฌานแก่กล้า มีอิทธิฤทธิ์พิเศษ

2.3 นิทานเทพนิยาย (Myth) หมายถึงนิทานที่เทวดา นางฟ้า เป็นตัวบุคคลในเรื่องนิทานนั้น มีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อถือทางศาสนา และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติในทางศาสนา

2.4 นิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale) เป็นนิทานที่มีตัวเอกเป็นสัตว์ แต่สมมติว่ามีความคิดและการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนการพูดอย่างมนุษย์ธรรมดา มีเรื่องสัตว์ป่าสัตว์บ้านและบางที่เป็นเรื่องที่มีคนมีส่วนเกี่ยวข้องกับอยู่ในเนื้อเรื่องด้วย แบ่งประเภทเป็น 2 ชนิดดังต่อไปนี้

2.4.1 นิทานเรื่องสัตว์ประเภทสอนคติธรรม (Fable) ต่างกับนิทานที่เป็นคติสอนใจว่า นิทานประเภทนี้ตัวเอกในนิทานจะต้องเป็นสัตว์เสมอ

2.4.2 นิทานเล่าซ้ำหรือไม่รู้จบ (Cumulative tale) นิทานชนิดนี้มีเนื้อเรื่องและวิธีเล่าเป็นแบบจำเพาะคือเล่าซ้ำไปซ้ำมาจนได้ไม่จบเรื่อง ฉะนั้นบางที่จึงเรียกว่า Formula tale

2.5 นิทานตลกขบขัน (Jest) เป็นเรื่องสั้น ๆ มีจุดสำคัญคือเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ต่าง ๆ อาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความโง่และกลโกง การแก้แค้นแก้แค้น การแสดงปฏิภาณไหวพริบ การพนันขันต่อ การเดินทางและการผจญภัยที่ก่อเรื่องผิดในแง่ขบขันต่าง ๆ ตัวเอกของเรื่องเป็นคนโง่อย่างที่สุด และทำเรื่องผิดปรกติวิสัยมนุษย์ที่มีสติปัญญา

3. การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน นิทานมีลักษณะแตกต่างตามลักษณะตัวละครและบรรยากาศในเนื้อเรื่อง ดังต่อไปนี้

3.1 นิทานเกี่ยวกับสัตว์แยกออกไปเป็นสัตว์ป่า สัตว์บ้าน

3.2 นิทานชาวบ้านทั่วไปซึ่งแบ่งย่อยได้อีกหลายประเภท ได้แก่ นิทานที่เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา นิทานศาสนา นิทานที่เกี่ยวกับยักษ์ รากษส และนิทานแบบโรแมนติก ซึ่งมีเนื้อเรื่องในขอบเขตของความสมจริงเสมอ

3.3 นิทานตลกขบขันสามารถแยกละเอียดออกไปได้มากมายหลายชนิด เช่นนิทานเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด นิทานโกหก นิทานเกี่ยวกับสามภรรยา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอาชีพต่าง ๆ ก็มี ได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ การตกปลา ล่าสัตว์ เป็นต้น

4. การแบ่งนิทานตามสารัตถะ (Motif – index) มีลักษณะสำคัญที่แบ่งได้อีก 3 ชนิดดังต่อไปนี้

4.1 ตัวสำคัญในเรื่องนิทานจะเป็นตัวละครที่แปลกพิสดารกว่าตัวอื่น ๆ ในเรื่องอาจเป็นเทวดา สัตว์ประหลาด แม่มด หรือคนที่มีความแปลกพิเศษอย่างใดก็อย่างหนึ่ง

4.2 มีข้อสำคัญหรือสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นต้นเหตุให้เกิดเรื่องนิทานนั้นขึ้น

4.3 สารัตถะหนึ่งมีเหตุการณ์เดียว นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจเป็นประกอบด้วยเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ ก็เท่ากับว่าในนิทานเรื่องนั้นมีสารัตถะหลายสารัตถะ แต่นิทานที่มีสารัตถะหนึ่งจะมีเหตุการณ์แต่อย่างเดียว

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทนิทานพื้นบ้านใช้เกณฑ์หลายประการ ได้แก่ เกณฑ์การแบ่งตามรูปแบบ ตามแบบเรื่อง ตามเขตพื้นที่ ตามรูปแบบของนิทานพื้นบ้าน ตามชนิดของนิทานพื้นบ้าน และตามสารัตถะ

2.1.3 บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านมีบทบาทและคุณค่า ดังนี้

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 96) ได้กล่าวว่ นิทานพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญคือ เป็นเครื่องระบายความเก็บกดบางอย่างและเป็นการแสดงออกของจิตใต้สำนึก

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2522 : 55) กล่าวถึงนิทานพื้นบ้านว่ามีบทบาทและคุณค่า 5 ประการคือ

1. เป็นเครื่องบันเทิงใจ
2. เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ ความคิด วิถีชีวิตของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
3. เป็นเครื่องมืออบรมสั่งสอนที่ให้ผลดีกว่าการสั่งสอนโดยตรง
4. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง
5. เป็นสิ่งสะท้อนความรู้ ความคิด วิถีชีวิต ตลอดจนสภาพสังคม การปกครอง และศาสนา

ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 16-31) ได้กล่าวถึงบทบาทของนิทานพื้นบ้านว่า

1. เป็นทางออกสำหรับความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ทางสังคม
2. ให้การศึกษาและอบรมระเบียบสังคม
3. ถ่ายทอดความเชื่อและพิธีกรรม
4. สร้างเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

นอกจากนั้น นิทานพื้นบ้านยังให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน วิเชียร เกษประทุม (2545 : 9) ได้กล่าวถึงบทบาทของนิทานว่า นิทานเป็นการผ่อนคลายความเครียดและช่วยให้เวลาผ่านไปอย่างไม่น่าเบื่อหน่าย ดังเช่นการเล่านิทานของไทย อาจจะเล่าสู่กันฟังในครอบครัว ขณะที่ผู้คนได้มารวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเวลานาน ๆ เช่น ขณะทำงานร่วมกันการเกี่ยวข้าว ดำนา จัดดอกไม้ ฯลฯ ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน เป็นการผ่อนคลายความเครียดในการทำงานหรือหลังจากที่ได้ทำงานหนักมาระยะหนึ่ง โดยเฉพาะการเล่านิทานมุขตลกเป็นการช่วยเพิ่มบรรยากาศให้มีรสชาติและสนุกสนานครึกครื้นยิ่งขึ้น

ในด้านคุณค่า นิทานพื้นบ้านมีคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการฟัง ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ดังที่นักวิชาการได้อธิบายไว้ ดังต่อไปนี้

วิเชียร เกษประทุม (2529 : 9) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน ดังนี้

1. นิทานพื้นบ้านช่วยกระชับความสัมพันธ์ ถ้าผู้ใหญ่มีเวลาเล่านิทานให้เด็กฟังบ้าง นิทานที่สนุก ๆ ก็จะช่วยให้เด็กอยากอยู่ใกล้ชิด ลดความเกรงกลัวหรือเบียดเบียนผู้ใหญ่ลง ผู้ใหญ่และเด็กก็จะมี ความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นอย่างดี แม้ในกลุ่มผู้ใหญ่ที่กระทำกิจกรรมร่วมกัน การได้ฟังนิทาน นอกจากจะช่วยให้การทำงานเป็นไปอย่างสนุกสนาน ไม่เบียดเบียน แล้วการที่ฟังนิทานด้วยกันได้ หัวเราะสนุกสนานร่วมกันก็มีส่วนสำคัญด้วย

2. นิทานให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการ นิทานที่มีตัวละครซึ่งมีชีวิตจิตใจแบบ มนุษย์เรา ผู้ฟังได้มีโอกาสเรียนรู้ลักษณะมนุษย์ เรียนรู้อุปสรรคต่าง ๆ ตลอดจนการเอาชนะ อุปสรรคของตัวละคร จะช่วยให้ได้เรียนรู้เรื่องของชีวิตมากขึ้น มีความอดทนและพยายามหาทาง เอาชนะ เมื่อต้องเผชิญอุปสรรคในชีวิตจริง ช่วยให้เขารู้จักโลก รู้จักชีวิตอย่างที่เป็นจริง แล้วยังช่วย ให้เขารู้จักใช้จินตนาการซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้นิทานที่มีเรื่องของ นางฟ้า แม่มด อิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งมหัศจรรย์ต่าง ๆ ยังมีคุณค่าในการเสริมสร้างจินตนาการของเด็กอีก ด้วย

3. นิทานพื้นบ้านให้ข้อคิดและคติเตือนใจ มีนิทานเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะนิทานคติ จะ ให้ข้อคิดในแง่ใดแง่หนึ่ง เป็นการช่วยปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ที่สังคมพึงประสงค์แก่ผู้ฟัง ผู้เล่าจะ แฝงข้อคิดไว้ในเรื่อง โดยผู้ฟังไม่ได้ถูกสอน โดยตรง นิทานหลายเรื่องให้ข้อคิดแก่ผู้ใหญ่ในด้าน ความประพฤติดีประพฤติดชอบ อยู่ในระเบียบอันดีงามของสังคมโดยให้เห็นลักษณะของบุคคลที่พึง ประสงค์และไม่พึงประสงค์ของสังคม นิทานจึงเปรียบเหมือนเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมและ จริยธรรมที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม

4. นิทานพื้นบ้านช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตในหลาย ๆ ด้าน เช่น ลักษณะ ของสังคมวิถีชีวิตของประชาชน ปรากฏอยู่ในสังคม ตลอดจนประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ เป็น ต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะปรากฏอยู่ในนิทานเสมอ ทำให้เข้าใจสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น ต่าง ๆ นิทานเปรียบเสมือนกระจกเงาบานใหญ่ที่ช่วยส่องให้เห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร นิทานจึงเป็น สิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่ง

บุญส่ง ครุศรี (2537 : 2) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ให้ความบันเทิงเริงรมย์ เพราะเนื้อเรื่องของนิทานส่วนใหญ่เป็นเรื่องเบาสมอง นอกจากนี้ ยังมีเกร็ดความรู้หรือคติธรรมแฝงไว้ด้วย

2. สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรม นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่บุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่งขึ้นและเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน เป็นที่รวมเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตตามประเพณี ของกลุ่มชน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ศิลธรรม ความเชื่อ ความต้องการ แนวคิด และ จริยธรรม

3. ให้ความรู้ด้านสำนวน คำศัพท์ ภาษาพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่น การศึกษานิทานยังเป็น การอนุรักษ์ภาษาพื้นบ้านไปด้วยในตัว

4. สอนธรรมะให้ปฏิบัติ หากพิจารณาให้ละเอียดลึกซึ้งจะพบว่า ในเนื้อหาของนิทาน พื้นบ้านส่วนใหญ่จะสร้างเสริมปัญญา ความฉลาดรอบรู้ แฝงคติ ข้อคิด ข้อปฏิบัติอันดีงาม ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

5. สืบทอดวัฒนธรรมให้ยั่งยืน การเล่าหรือการจดบันทึกนิทานพื้นบ้าน สามารถปลูกฝัง หรือถ่ายทอดความคิด ความเชื่อตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่น หนึ่งได้ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมประจำถิ่นสืบทอดต่อกันไปตราบนานเท่านาน

6. ก่อให้เกิดผลด้านอื่น ๆ อีกมากมาย นิทานพื้นบ้านเป็นที่มาของวรรณคดีบทร้องและ การแสดงศิลปะในแขนงต่าง ๆ นอกจากนี้ครูยังสามารถนำนิทานพื้นบ้านไปประกอบการเรียน การสอนในบทเรียนได้อีกด้วย

วิเชียร ณ นคร (2531 : 30-31) ได้สรุปคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้ 5 ด้าน คือ

1. คุณค่าทางสำเร็จอารมณ์
2. คุณค่าทางสังคมสัมพันธ์
3. คุณค่าทางปัญญา
4. คุณค่าทางสังคมประกิต
5. คุณค่าทางการศึกษาวัฒนธรรม

พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2529 : 1776-1781) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านว่า

1. คุณค่าทางปัญญา เป็นการช่วยเสริมสร้างปัญญาให้ทั้งผู้เล่าและผู้ฟัง ทำให้ได้ความรู้ ความคิดและจินตนาการ

2. คุณค่าทางการสำเร็จอารมณ์ เป็นเรื่องราวที่มีตัวละครแสดงพฤติกรรมความเป็นมาของ สิ่งต่าง ๆ เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ทำให้เกิดความสนุกสนาน

3. คุณค่าทางด้านสังคมสัมพันธ์ การเล่านิทานทำให้เกิดการรวมกลุ่มกัน ก่อให้เกิดความ สนิทสนม เกิดความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน

4. คุณค่าทางการศึกษาคำศัพท์ ผู้เล่านิทานจะเล่าด้วยภาษาสำนวนของท้องถิ่นของตน

5. คุณค่าในการปลูกฝังค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ของคนในสังคม เช่น นิทานคติสอนใจ ที่มุ่งปลูกฝังค่านิยมในการดำเนินชีวิต

6. คุณค่าทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะสอดแทรกอยู่ในนิทาน ถ้านำมาศึกษา วิเคราะห์ ก็จะเห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม ให้ได้รับความสนุกสนาน นิทานพื้นบ้านมีคุณค่าในการให้การศึกษาและเสริมสร้างจินตนาการของผู้ฟัง โดยเฉพาะเด็ก นอกจากนี้ยังให้ความบันเทิงเริงรมย์ ช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคน ในครอบครัว ช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งให้ข้อคิดและคติเตือนใจแก่ผู้อ่านและผู้ฟัง

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม

นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสังคมเช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ดังมีนักวิชาการได้อธิบายไว้ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับสังคม

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (2521 : 95) ได้กล่าวโดยสรุปว่า วรรณคดีส่วนเกี่ยวเนื่องกับสังคมไว้ อย่างน่าสนใจดังนี้

1. วรรณคดีสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่และค่านิยมของคนในสังคม ถ้าจะศึกษาสังคมไทยในอดีตในทุก ๆ ด้าน ย่อมศึกษาได้จากวรรณคดีไทยแต่ละสมัย
 2. อัจฉริยภาพของกวีหรือผู้ประพันธ์วรรณคดี แสดงออกมาในรูปของวรรณศิลป์ และความนึกคิดที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตและจริยธรรมของคนในสังคม
 3. วรรณคดีให้ความบันเทิง ปัญญา และความเข้าใจในธรรมชาติและมนุษยชาติ
 4. การศึกษาวรรณคดีช่วยให้เกิดความเข้าใจในลักษณะของสังคมไทย ทั้งแง่ดีและแง่ด้อย เกิดความเข้าใจในชีวิตและเห็นอกเห็นใจในเพื่อนมนุษย์
 5. วรรณคดีเป็นเครื่องมือที่กวีหรือผู้ประพันธ์ใช้เป็นทางระบายอารมณ์ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสร้างสรรค์และทำลายสังคมได้
 6. วรรณคดีจะทำหน้าที่เป็นมโนธรรมของสังคมและชักจูงสังคมไปในทิศทางอันถูกต้อง
 7. วรรณคดีช่วยพัฒนาสังคมทั้งทางวัตถุและจิตใจ
 8. วรรณคดีประเภทคำสอนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาสังคม
- นอกจากนี้ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 4-7) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคมว่า วรรณกรรมย่อมสัมพันธ์กับสังคม วรรณกรรมสะท้อนประสบการณ์ชีวิตในยุคสมัย เนื่องจากเป็นภาพถ่ายชีวิตของยุคสมัยนั่นเอง ความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมอาจเป็นไปได้ 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคม การสะท้อนสังคมของวรรณกรรมมิใช่เป็นการสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองเอกสารประวัติศาสตร์ แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคม สอดแทรกอยู่

ลักษณะที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียนนักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวรรณกรรมขนบประเพณี ศาสนาปรัชญา และการเมือง สภาพการณ์ของปัจจัยเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของเขา การพิจารณาอิทธิพลของสังคมต่อนักเขียนควรให้ความสนใจว่า นักเขียนได้รับอิทธิพลต่อสังคมมาอย่างไร และเขามีท่าทีสนองตอบต่ออิทธิพลเหล่านั้นอย่างไร

ลักษณะที่สาม วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคมนักเขียนที่ยิ่งใหญ่ นอกจากจะเป็นผู้มีพรสวรรค์ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิตโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านแล้ว ยังเป็นผู้มีทัศนะกว้างไกลกว่าคนธรรมดา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขามีความเข้าใจและเข้าถึงสภาพของมนุษย์และสังคม

สรุปได้ว่า วรรณคดีและสังคมมีความสัมพันธ์กัน ทั้งที่มีอิทธิพลต่อสังคมและผู้เขียน โดยสะท้อนภาพของสังคม และแนวคิดของผู้เขียน ทำให้เข้าใจลักษณะของสังคม และเข้าใจชีวิตของมนุษย์ตามที่ผู้เขียนได้ถ่ายทอดผ่านเรื่องราวของวรรณคดี

2.2.2 ความสัมพันธ์ของนิทานพื้นบ้านกับวรรณคดีและสังคม

นิทานพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและสังคม ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 110-113) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างนิทานพื้นบ้านกับวรรณคดีและสังคมว่า นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณคดีประเภทหนึ่งที่ถ่ายทอดกันด้วยปาก เรียกเป็นศัพท์ว่า วรรณคดีมุขปาฐะ ในชาติหรือสังคมที่ไม่มีตัวอักษรใช้ จะมีวรรณคดีประเภทนี้เพียงอย่างเดียว แต่ในชาติที่มีตัวอักษรใช้ ก็จะมีวรรณคดีประเภทที่เขียนหรือพิมพ์ขึ้น ที่เรียกว่า วรรณคดีลายลักษณ์อักษร นิทานพื้นบ้านกับวรรณคดีลายลักษณ์อักษรมีความสัมพันธ์กัน 2 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งคือ นิทานพื้นบ้านเป็นบ่อเกิดของวรรณคดีลายลักษณ์อักษรบางเรื่อง กวีนำเอาเค้าโครงเรื่องนิทานพื้นบ้านมาแต่งขึ้นเป็นวรรณคดีร้อยแก้วหรือร้อยกรองประเภทมหากาพย์ ลักษณะที่สองคือวรรณคดีลายลักษณ์อักษรที่มาจากนิทานพื้นบ้านบางเรื่อง ผู้แต่งวรรณคดีได้ดี มีความงดงามด้วยศิลปะ มีความไพเราะเพาะพริ้ง ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังประทับใจ นำเรื่องราวไปเล่าหรือขับขานเป็นบทเพลงต่อ ๆ กันไป ทำให้วรรณคดีลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องมือเก็บรักษานิทานพื้นบ้านและเป็นสื่อถ่ายทอดนิทานพื้นบ้านเรื่องนั้น ๆ ให้คงอยู่ต่อไป

นอกจากนี้ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 110-113) ได้กล่าวถึงอิทธิพลสังคมต่อนิทานพื้นบ้านว่า นิทานเป็นเรื่องของจินตนาการ ผู้เล่านิทานเป็นสมาชิกของสังคม นิทานจึงมักสะท้อนให้เห็นลักษณะของสังคม วิถีชีวิต ตลอดจนทัศนคติ ความคิดเห็นของคนในสังคมนั้น สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ความเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมมีผลกระทบต่อนิทานพื้นบ้าน เช่น เมื่อมีความเจริญทางเทคโนโลยี การจับกลุ่มฟังนิทานหน้าเตาผิงในฤดูหนาว อาจเปลี่ยนไปเป็นจับกลุ่มฟังวิทยุหรือชมโทรทัศน์แทน นิทานพื้นบ้านบางเรื่องถูกนำมาดัดแปลงให้เป็นละครและการแสดงหรือมีนิทานต่างประเทศแพร่หลายเข้ามาในประเทศ

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เป็นแนวคิดที่นำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนิทานพื้นบ้านในฐานะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร สังคมมีอิทธิพลต่อนิทานพื้นบ้านหรือนักเล่านิทาน รวมทั้งนักเขียนหรือนักเล่านิทานก็มีอิทธิพลต่อสังคม เนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่และค่านิยมของคนในสังคม นอกจากให้ความบันเทิง ความรู้ และความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ยังทำให้ผู้ฟังและผู้อ่านเข้าใจลักษณะสังคม และนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตการศึกษาและการพัฒนาทางสังคม

2.3 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดระยอง

จังหวัดระยองมีประวัติความเป็นมา มีลักษณะทางภูมิศาสตร์และอื่น ๆ ได้เผยแพร่ทางเว็บไซต์ (จังหวัดระยอง. ม.ป.ป. : ออนไลน์) เป็นความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งนำมาใช้เป็นพื้นฐานความรู้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.3.1 ประวัติศาสตร์ของจังหวัดระยอง

จังหวัดระยอง เริ่มปรากฏชื่อในพงศาวดารเมื่อปี พ.ศ. 2113 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยมีประวัติดั้งเดิมตามข้อสันนิษฐานว่า น่าจะก่อตั้งเมืองระยองขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1500 ยุคที่ขอมมีอำนาจภาพเฟื่องฟูแถบดินแดนสุวรรณภูมิ นักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากหลักฐานที่พบ คือ ซากคูค่ายศิลาแลงที่ยังหลงเหลืออยู่ในเขตอำเภอบ้านค่าย เป็นศิลปะการก่อสร้างแบบขอมสมัยโบราณ เพราะระยองมีชนพื้นเมืองคือชาวชอง ซึ่งเป็นเผ่าที่อาศัยอยู่กระจ่ายโดยทั่วไปในภาคตะวันออก

ในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเมืองระยองในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ระหว่างที่กรุงศรีอยุธยาใกล้จะเสียแก่พม่าเป็นครั้งที่ 2 ว่า ในสมัยพระเจ้าเอกทัศ ในเดือนยี่ปี พ.ศ. 2309 พระยาวิชิตปราการหรือพระยาตาก พร้อมไพร่พลประมาณ 500 คน ได้ตีฝ่าวงล้อมทัพพม่า มุ่งสู่ตะวันออก

มาหยุดพักไพร่พลที่เมืองระยอง และได้ปราบปรามคณะกรรมการเมืองที่แข็งข้อ ยึดเมืองระยองได้จากความสามารถครั้งนั้น เหล่าทหารจึงยกย่องให้เป็น "เจ้าตากสิน" ก่อนเดินทางไปยังเมืองจันทบุรี เพื่อยึดที่ดินในการกอบกู้อิสรภาพคืนจากพม่าได้ในปี พ.ศ. 2113

2.3.2 สภาพปัจจุบันของจังหวัดระยอง

หน่วยการปกครองจังหวัดระยองมีการปกครองแบ่งเป็นเขตอำเภอ 8 อำเภอ ได้แก่

1. อำเภอเมืองระยอง
2. อำเภอบ้านฉาง
3. อำเภอแกลง
4. อำเภอวังจันทร์
5. อำเภอบ้านค่าย
6. อำเภอปลวกแดง
7. อำเภอเขาชะเมา
8. อำเภอนิคมพัฒนา

ภูมิศาสตร์จังหวัดระยองตั้งอยู่ทิศตะวันออกของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 12-13 องศาเหนือและเส้นแวงที่ 101-102 องศาตะวันออก มีพื้นที่ประมาณ 3,552 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,220,000 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 179 กิโลเมตร มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อเขตอำเภอหนองใหญ่ อำเภอบ่อทอง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ทิศใต้ ติดชายฝั่งอ่าวไทย ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร

ทิศตะวันออก ติดต่อเขตอำเภอนายายอาม อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อเขตอำเภอสัตหีบ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

ภูมิประเทศของจังหวัดระยองเป็นที่ราบชายฝั่งที่เกิดจากการทับถมของตะกอนบริเวณแอ่งลุ่มน้ำระยอง และที่ลาดสลับเนินเขาและภูเขา มีลักษณะเป็นลอนลูกคลื่นสูงต่ำสลับกันไป โดยมีพื้นที่ทิวเขา 2 แนว คือ ทิวเขาชะเมาทางทิศตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเล 1,035 เมตร และทิวเขาที่อยู่ประมาณกึ่งกลางของตัวจังหวัดเป็นแนวยาว จากอำเภอเมืองระยองขึ้นไปทางเหนือจนสุดเขตจังหวัด มีแม่น้ำสายสั้น ๆ ซึ่งเกิดจากเทือกเขาจันทบุรีและเทือกเขาบรรทัด ไหลลงสู่อ่าวไทย แม่น้ำที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำบางประกง แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำระยอง เป็นต้น

ลักษณะชายฝั่งทะเลมีหาดทรายสวยงามและมีเกาะใหญ่น้อยเรียงรายเลียบตามแนวชายฝั่ง นับเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ

จังหวัดระยองมีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน ลมทะเลพัดผ่านตลอดปี อากาศอบอุ่นไม่ร้อนจัด บริเวณชายฝั่งทะเลเย็นสบาย ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุก ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมของทุกปี สามารถเก็บน้ำไว้ในอ่างเก็บน้ำเพียงพอสำหรับการใช้อุปโภคบริโภคและอุตสาหกรรมได้ตลอดทั้งปี

สรุปได้ว่า จังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่อยู่ชายฝั่งทะเล มีประวัติยาวนาน และลักษณะภูมิประเทศเป็นทั้งที่ราบเขาและทะเล และมีภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน เป็นการศึกษาวิจัยนิทานพื้นบ้านเพื่อจุดประสงค์เฉพาะ โดยศึกษานิทานพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคม วัฒนธรรม บทบาทและคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

2.4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้านทั่วไป

ศิริทิพย์ สุชีรัตน์ (2547) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมนิทานภาคใต้กับวรรณกรรมสุนทรภู่และภาพสะท้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่น มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวรรณกรรมนิทานภาคใต้ เรื่อง โขกุน ลักษณะวงศ์ สิงห์ ไกรภพ และพระอภัยมณี ในด้านเนื้อหา กลวิธีการแต่ง ภาษาสำนวนโวหาร และภาพสะท้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ และศึกษาเปรียบเทียบเรื่องดังกล่าวข้างต้นของสุนทรภู่ในด้านต่าง ๆ ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านภาคใต้ได้รับอิทธิพลทางด้านเนื้อหาจากวรรณกรรมสุนทรภู่ มีกลวิธีการแต่งที่สอดคล้องกับความนิยมของท้องถิ่นได้ และสะท้อนภาพวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้หลายประการ เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องเดียวกับสุนทรภู่ ทำให้เข้าใจและเห็นคุณค่าวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านภาคใต้ การศึกษาวรรณกรรมทั้ง 4 เรื่อง ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมหลายประการ คือให้คุณค่าให้อารมณ์เพลิดเพลิน ประเพณีการสอนอ่านในสมัยก่อนเป็นที่นิยมมาก นิทานเป็นอาหารทางใจที่ทำให้ชาวบ้านผ่อนคลาย สนุกสนาน สร้างจินตนาการ การสอนอ่านช่วยให้คนที่อ่านหนังสือไม่ออก รับรู้เรื่องราวและจดจำนิทานได้ นอกจากนี้ยังให้คุณค่าทางด้านคติธรรมและแนวทางการดำเนินชีวิตจากความเชื่อและค่านิยมของคนในสังคม คุณค่าทางการศึกษาของคนในสังคม และคุณค่าทางด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ มีการนำวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านไปประกอบบทแสดงมหรสพและเป็นบทประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ วรรณกรรมนิทานจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีบทบาทสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

อรัญญา แสนสระ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านตำบลโนนกกอก อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านตำบลโนนกกอก อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวม จัดประเภทนิทาน วิเคราะห์โครงสร้างของนิทานพื้นบ้าน และวิเคราะห์ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผลการศึกษาพบว่า นิทานพื้นบ้านตำบลโนนกกอกได้สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้าน 7 ด้าน คือ ด้านสภาพความเป็นอยู่ พบว่า ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ดำรงชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ ด้านครอบครัว พบว่า เป็นครอบครัวขยายมากที่สุด รองลงมาคือครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวรวม ด้านการประกอบอาชีพ พบว่า อาชีพหลักของชาวบ้านคืออาชีพเกษตรกรรม รองลงมาคืออาชีพรับราชการ และอาชีพอื่น ๆ ด้านความเชื่อ พบว่า มีลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาพุทธ ผี และศาสนาพราหมณ์ นอกจากนี้ยังได้พบด้านค่านิยมหลายด้าน ด้านบทบาทของแต่ละคนในสังคม

อรทัย สุทธิภาสพงศ์ ผิวพอใช้และสกุลพรรณ โพธิ์จักร (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านผู้ไทยจากจังหวัดกาฬสินธุ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บรวบรวม จำแนกประเภทนิทานตามรูปแบบของนิทานแต่ละประเภท โดยวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านประเภทมุขปาฐะที่เก็บรวบรวมเนื้อหาของนิทานและความสัมพันธ์ระหว่างนิทานกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งนี้ผู้บอกข้อมูลเป็นคนในพื้นที่ศึกษา จำนวน 31 คน นิทานพื้นบ้านที่รวบรวมได้มีจำนวน 102 เรื่อง พบว่านิทานพื้นบ้านผู้ไทยจากจังหวัดกาฬสินธุ์ได้สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านหลายด้านด้วยกันคือ ด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านครอบครัว ด้านการประกอบอาชีพ ด้านประเพณี ด้านความเชื่อ ด้านค่านิยม และด้านบทบาทของสมาชิกในสังคม

กิ่งแก้ว เพ็ชรราช (2543) ได้ศึกษาวิเคราะห์นิทานลุ่มน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและจำแนกประเภทนิทาน วิเคราะห์นิทานตามกฎวรรณกรรมพื้นบ้านของเอกเชล ออลริค และวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชนบริเวณลุ่มน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์ ใช้วิธีดำเนินการวิจัยแบบออกภาคสนาม เก็บข้อมูลจากผู้เล่านิทานบริเวณลุ่มน้ำป่าด โดยมีวิทยากรผู้เล่านิทานจำนวน 44 คน บันทึกเสียงลงในแถบบันทึกเสียง แล้วนำมาจัดทำกับข้อมูลโดยถอดคำพูดจากแถบบันทึกเสียงโดยละเอียดทุกคำพูดโดยคงภาษาถิ่นเดิมไว้ และถ่ายถอดจากภาษาถิ่นเดิมเป็นภาษาไทยกลางคำต่อคำ นิทานที่รวบรวมได้มี 134 เรื่อง การวิเคราะห์นิทานพบว่า เนื้อหาเป็นไปตามกฎวรรณกรรมพื้นบ้านของ เอกเชล ออลริค และนิทานได้แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชนบริเวณลุ่มน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์หลายด้าน เช่น สถาบันครอบครัว มีปรากฏทั้งลักษณะครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย และครอบครัวรวม การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านลุ่มน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์ทำให้เห็นลักษณะที่เป็นสากลของนิทาน เข้าใจสภาพความเป็นอยู่และความ

ต้องการพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่าง ซึ่งชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของนิทานด้านการถ่ายทอดแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในสังคมสืบต่อกันต่อมา

ฉันทนา เย็นนาน (2539) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านภาคกลาง มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคกลางที่คัดเลือกไว้ 186 เรื่อง วิเคราะห์ผลการศึกษาได้พบคุณธรรมแบ่งได้ 2 ประเภทคือคุณธรรมเฉพาะตนและคุณธรรมต่อสังคม คุณธรรมที่ปรากฏมากที่สุดคือ ความเมตตา กรุณา คุณธรรมข้อนี้เป็นข้อที่ต้องการมุ่งเน้นให้บุคคลในสังคมมีจิตใจอ่อนโยน ปราศจากสิ่งที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญ ทำให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คุณธรรมที่ปรากฏน้อยสุดคือ ความสำนึกผิดและความไม่โลภ สองประการนี้ควรนำมาพิจารณาเพื่อปลูกฝังให้เกิดในจิตใจมากขึ้น และยังพบว่า วิถีชีวิตชาวบ้านที่สะท้อนจากนิทานพื้นบ้านภาคกลาง แสดงประเภทต่าง ๆ ของสัมมาชีพ สภาพความเป็นอยู่ ประเพณี และความเชื่อ ตลอดจนการกระทำที่มีระเบียบวิธีของผู้คนในอดีตรับทอดต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน นอกจากนั้น ยังสามารถนำคุณธรรมที่ปรากฏมาเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนบุคคลให้มีลักษณะพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสังคม ดังนั้นการนำนิทานพื้นบ้านภาคกลางมาศึกษานับเป็นการเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้าน อันทางคุณค่ายิ่งของไทย

อนงค์ จักกะพาก (2537) ได้ศึกษาเรื่องการนำเสนอโครงการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้านระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา นิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ด้านค่านิยม ด้านความเชื่อ และด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และเพื่อนำมาเสนอโครงการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และเลือกที่เหมาะสมทั้งหมด 7 ประเภท 35 เรื่อง ผลวิเคราะห์ได้พบว่า ปรากฏเนื้อหา ด้านค่านิยมมากที่สุด ที่ปรากฏรองลงมาคือ ด้านความเชื่อ และด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ส่วนที่ปรากฏท้ายที่สุด คือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี นอกจากนั้น จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำเสนอโครงการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

อุไร ดิจจริง (2530) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์นิทานเรื่อง วงษะมาก อำเภอกอโกกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครและวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ ประเพณีและค่านิยมของสังคมจากวรรณกรรมนิทานเรื่องวงษะมาก ฉบับของนายพ่วง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านเรื่องวงษะมาก สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมโดยผ่านทางสถานภาพของตัวละครและระดับความสำคัญของตัวละครว่า พฤติกรรมพึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาขึ้นอยู่กับปฏิบัติตามคุณธรรม อันเป็นเกณฑ์กำหนดทางสังคม พฤติกรรมชื่อว่า สังคม

ให้ความสำคัญต่อคุณธรรมมากเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ตัวละครได้รับรางวัลและถูกลงโทษอย่างสมดุลกับพฤติกรรมเสมอ วรรณกรรมเน้นการมีชีวิตที่สมบูรณ์โดยอาศัยความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของสังคมเป็นแนวทางการประพฤติ อันจะเป็นเครื่องชี้นำบอกทางเลือกให้แก่บุคคล ดังนั้นรูปแบบความประพฤติของตัวละครในเรื่องจึงเป็นแบบอย่างความประพฤติของบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับของคนในสังคม และนิทานช่วยชี้แนะวิธีการให้คนรู้จักตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ ดังนั้นวรรณกรรมนิทานเรื่องวงษะมากจึงมีคุณค่าในฐานะที่สะท้อนรูปแบบแห่งพฤติกรรมที่ดีงามและเหมาะสมให้คนได้เลือกอย่างเสรี อันจะนำไปสู่ความสงบสุขทั้งในส่วนตัวตนและส่วนรวมสมดังเจตจำนงที่แรงกล้าของผู้ประพันธ์ที่จะให้วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนา

2.4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนในนิทานพื้นบ้าน

กัลยา วิชาศิริกุล (2549) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากนิทานกะเหรี่ยงบ้านใหม่พัฒนา ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีความมุ่งหมายเพื่อรวบรวมนิทานกะเหรี่ยง และศึกษาภาพสะท้อนสังคมชาวกะเหรี่ยง แล้วนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นข้อมูลนิทานพื้นบ้านที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์วิทยากรชาวกะเหรี่ยง 11 คน ได้รวบรวมนิทานพื้นบ้านจำนวน 57 เรื่อง ผลการศึกษาได้พบว่านิทานได้สะท้อนเห็นสภาพสังคมของชาวกะเหรี่ยง 6 ด้าน คือ ด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านความเชื่อ ด้านค่านิยม ด้านประเพณี ด้านการละเล่น และด้านการปกครอง ด้านสภาพความเป็นอยู่นิทานได้สะท้อนสภาพที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ อาหารการกิน การคมนาคม ด้านครอบครัว การแต่งกาย และเครื่องมือใช้ ด้านความเชื่อนิทานสะท้อนภาพความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ความเชื่อเทวดา ความเชื่อเรื่องการทำนาย ความเชื่อเรื่องยักษ์ และความเชื่อเรื่องเสื้อผืน เป็นต้น ด้านค่านิยมนิทานสะท้อนค่านิยมเรื่องการกตัญญู การเคารพนับถือผู้อาวุโส การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น ด้านประเพณี นิทานสะท้อนภาพประเพณีแต่งงาน ประเพณีงานศพ ประเพณีผูกข้อมือ เป็นต้น ด้านการละเล่นพบว่า นิทานสะท้อนภาพการละเล่นสะบ้า การละเล่นนิทาน การละเล่นดนตรีพื้นเมือง ซึ่งเป็นการละเล่นที่ช่วยสร้างความสนุกสนาน ด้านการปกครองนิทานสะท้อนภาพความกตัญญูของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อการปกครองในลักษณะของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กษัตริย์หรือผู้นำมีอำนาจสิทธิ์ขาดที่ผู้ใดจะฝ่าฝืนไม่ได้

จกมล เก็ดมะธูร (2538) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของชาวบ้านในนิทานพื้นบ้าน อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวบ้านอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ผลของการวิจัยพบว่า นิทานสะท้อนภาพด้านสภาพความเป็นอยู่ มีความสอดคล้องกับสภาพ

ความจริงในด้านสถาบันครอบครัว การประกอบอาชีพ ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ ด้านบทบาทของตัวละคร พบว่าในนิทานให้ความสำคัญของบุรุษในฐานะที่เป็นบุตร สามี และผู้นำในสังคม ส่วนสตรีมีบทบาทสำคัญในการเป็นมารดาและภรรยา ด้านโลกทัศน์พบว่าโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์จะต้องมีความเอื้อเพื่อแผ่ต่อกัน เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ปฏิบัติตามขนบประเพณีอย่างเคร่งครัด โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและมีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

จารุณี กองพลพรหม (2516) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง *คุณค่าคติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่าตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น* เพื่อพิจารณาศึกษาคุณค่าของคติชาวบ้านที่รวบรวมได้ ข้อมูลประกอบด้วย เพลงกล่อมเด็ก เพลงหยอกเด็ก พญา ขะลำ และนิทาน ผู้วิจัยได้แบ่งนิทานพื้นบ้านออกตามรูปแบบได้ 7 ประเภท ประกอบด้วยนิทานเรื่องสัตว์ นิทานคติ นิทานมุขตลก มุขตลกหยาบ โลงน มุขตลกนักบวช มุขตลกเจ้าปัญญา และนิทานทรงเรื่อง ได้วิเคราะห์ความหมายและศึกษาคุณค่าของเนื้อเรื่อง ถ้อยคำสำนวนที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าทั้งให้ด้านศีลธรรม วิถีดำเนินชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณี ผลการวิจัยพบว่าคติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่า มีคุณค่าด้านปรัชญา สุนทรียะ และจริยศาสตร์ อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นจินตนาการ ความเป็นอยู่ คตินิยม และมาตรฐานสังคมของหมู่บ้านเมืองเก่า

จากงานวิจัยที่ได้ศึกษา สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านได้สะท้อนภาพสังคมในด้านต่าง ๆ มีด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านครอบครัว ด้านประกอบอาชีพ ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และด้านบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในสังคมนิทานพื้นบ้านมีบทบาทและคุณค่าสำคัญในทางด้านการถ่ายทอดแนวทางการดำเนินชีวิตของคนในสังคม มีคุณค่าทางด้านการถ่ายทอดความรู้ ให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนาน สร้างจินตนาการให้แก่คนในสังคม